

ENDÜSTRİYEL ÜRÜN TASARIMINDA FANTEZİ

Mustafa AĞATEKİN*

Her geçen gün yeni bir sözün söylendiği, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik çalkantıların yaşandığı, sürekli bir tüketim krizine girilmiş olan çağımızda, yaşam niteliklerimizin değerini yükseltmek, nesnel dünyaya karşı ilişkilerimizi düzenlemek için mutlaka çağdaş bir tasarım bilincine ulaşmak gerekir. Bunun için öncelikle mevcut tasarım anlayışını sorgulamak ve meydana gelen yeni oluşumları tanımlayabilmek gerekmektedir.

Tasarım kavramı temelinde bir nesne yaratma olarak belirlenebilirse de, içerisinde insan, kültür, zaman boyutu, üretim ve kullanım süreci ile birlikte komplike bir kavramdır. “İnsanın çevreye olan uyumunu basit bir olgu değil, yaratıcı ve düzenleyici bir kültür bütünü olarak görmek ve değerlendirmek gerekir. İnsan öзде gereksinimleri, eylemleri ve davranışları ile bir bütündür. Bu bütünü insan sistemi olarak tanımlayabiliriz. İnsan sistemi ayrıca sürekli olarak içinde yer aldığı çevre sistemi ile karşılıklı bir iletişim halindedir. İşte insan sistemi ile çevre sistemi arasındaki etkileşimden ortaya çıkan sonuca “tasarım olgusu” diyoruz (Tübitak,1987:20). Herhangi bir ürünü tasarlama ve biçimlendirme düşüncesi tarih içinde çok değişik yollar ve tekniklerle vurgulanarak günümüze kadar gelebilmiştir. Çünkü her ürün onu oluşturan yada hazırlayan koşullara bağlı olarak biçimlendirilmiştir.

* Anadolu Üniversitesi, Bozüyük Meslek Yüksekokulu, Seramik Bölümü, Öğretim Görevlisi.

Bugün için tasarım kavramı, modernizmin getirmiş olduğu her değişim ve gelişim bağlamında günün talep ve koşullarına uygun çözümler bulma, değişime ayak uydurabilme gerekliliğinde daha karizmatik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gereklilikler tasarımcıları genel üretim metodları ve çözümlerinde yeni bir takım arayışlara itmektedir.İşte tüm bu gereklilikler doğrutusunda bugün için tasarım kavramında olması gerekenler şöyle belirlenmiştir; “üretilmekte olan tasarımda zaman içerisinde küçük değişiklikler gerekmektedir, üretimdeki teknolojik yenilik ve değişikliklere dayalı olarak tasarımın yenilenmesi gerekmektedir, büyük yenilikler gerektiren yeni tasarımların yapılması gerekmektedir, tümüyle yeni kavramlara dayalı yeni tasarımların yapılması gerekmektedir” (Küçükerman,1996:31).

Daha önce de belirtildiği gibi tasarım kavramı komplike bir yapıya sahip olup,içerisine çoğu zaman ayrı ayrı ele aldığımız ya da çoğu zamanda birbiriyle örtüştürdüğümüz “Buluş”, “Yenilik” gibi tanımlamaları da alır. Endüstriyel ürünlerin ortaya çıkışı da “Buluş-Yenilik-Tasarım” üçlününün bir biri içerisinde eriyerek ya da özdeşleşmeleriyle gerçekleşebilir. “Buluş” ve “Yenilik” tanımlamaları anlamdaş olarak algılsalar bile bazı temel farklılıkları vardır. “Bir Buluş’ta amaç, genel tanımıyla her hangi bir alanda, o ana kadar bilinmeyen bir çözümün ortaya çıkarılmasına dönüktür ve genel olarak yöntemli bir çalışmanın ürünüdür. Yenilik ise başka özellikler taşır, önceden bilinen bir çözümün, yeniden değişik yorumlarla ve yaklaşımlarla tasarlanması olarak da özetlenebilir. Burada belirtilen “değişik yaklaşımlar” ; bir buluşa dayanır ya da dayanmayabilir” (Küçükerman, 1996:33).

Tasarım yapma düşüncesinin tarihsel süreç içerisinde ilk çağlardan itibaren insanın herhangi bir malzemeyi eline alarak onu yeniden biçimlendirme isteğiyle birlikte başladığı varsayılabilir. Çeşitli amaçlar için tasarlanan ürünler, yapılmış, kullanılmış ve işi bitince de atılmıştır. Çünkü o dönemlerde tasarlayıcı-üretici-kullanıcı aynı insanlardır ve ürünlerden tek beklentileri “iş görüyor” olmalarıdır.

Daha sonraları “Hünerli usta-yapıcılar” olarak tanımlayabileceğimiz bir dönemde uzmanlaşmanın başladığı görülür. “Teknoloji tarihi, yapı ustası, taş ustası gibi örnekleri kolaylıkla sayılabilecek bir çok uzmanlık vardır. Ancak bu kesimler bir süre sonra, mesleklerinin bütün bilgilerini, yöntemlerini, kendi aralarında saklanması gereken bir sır kabul edip, korumaya başlamışlardır” (Küçükerman, 1989:57). Dolayısıyla geçmişin “Hünerli Tasarımcı - Üreticisi” ürününün ilk aşamasından son aşamasına kadar kişisel olarak sorumlu olmuş ve her şey “el” ile hazırlanmıştır.

Endüstriyel tasarım kavramındaki bu çizgi Endüstri Devrimine kadar devam etmiştir. Endüstri Devrimi ile birlikte tasarım kavramında ve anlayışlarında bir değişim yaşanmaya başlanır. Endüstri Devriminin getirmiş olduğu makinalaşma, kendi endüstrisini de oluşturur ve bu oluşum hızla yayılır. Bu hızlı değişime ayak uydurabilmek için geçmişteki hünerli “tasarımcı-üretici” kimliğinden sıyrılan tasarımcılar çalışmalarını geniş bir tasarımcı grubu ile paylaşarak gerçekleştirme durumuna gelmişlerdir. Toplumlarda tasarım bilinci yine bu dönemlerde “buluş” larda kendini göstermeye başlar, endüstri için ürün tasarımında “Yaratıcılık” kavramının irdelenmesi de yine bu dönemlerde gerçekleşir.

19 yy. başlarında toplumdaki değişimler tasarım konusunda yeni bir çağın başlangıcını belirlemiştir. 1850’lerde başlayan modernist tutum her alanda olduğu gibi endüstriyel ürün tasarımı alanında da yeni, özgür ve “çağdaş” yaratma bilincine yönelik girişimlere sahne olmuştur. İngiltere’de J.Ruskin’ın başlattığı endüstri ile sanatın bağdaşamayacağını ileri süren görüş, yeni akımların doğmasına neden olur ve W.Morris önderliğinde Arts and Craft akımı oluşur. Bu akımların daha da güçlenerek gelişmeye başlamasının habercisi Art Nouveau akımıdır.

Art Nouveau; geçmişin taklitçiliğine tepki olarak yeni bir biçim dünyası ile ürünler vermeye çalışan, standartlaşmaya karşı olan, tüm insani duyguların belirtilmesi inancını öznel bir süsleme anlayışı ile ifade eden bir akımdır. Art Nouveau’da “Grafikten mimariye kadar uzanan geniş bir skalada, bitkisel diyebileceğimiz, büyük ölçüde uzak doğu sanatından etkilenen bir biçimsel düzenle karşılaşılr. Böylesine bir

düzen ve evrensellikten, genel-geçerlikten uzaklaşıp tek defalığa yönelen bir yaratma ifadesi için son derece elverişli bir ortam meydana getirecektir”(Küçükerman, 1978:49). İşte bu yönelimle birlikte endüstriyel tasarımda fantezi'nin kullanımına ilişkin ilk örnekler görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Antonio Gaudi'nin “Casa Mila”'sı iyi bir örnektir.

Endüstriyel tasarım kavramı “Walter Gropius”un 1919 yılında Bauhaus okulunu açmasıyla birlikte çağdaş anlamdaki kimliğini sorgulamaya başlamıştır.“Darmstadt Sanatçılar Kolonisi ve Deutsche Werkbund (Alman Sanatçılar Birliği) un düşüncelerini daha da geliştiren Bauhaus, günlük eşyalar için çağdaş ve yeni biçimler oluşturmaya başlamıştır. Bauhaus, tarihten hiç yararlanmadan evrensel bir üslup geliştirmeyi amaçlayan De Stijl akımının Almanya'daki devamıdır” (Pilehvarian, 1993:89). Bugüne geldiğimizde endüstriyel tasarım kavramı alışa geldiğimiz normal fonksiyonlarının yanında yaşam niteliklerimizi yükseltme, yönlendirme ve düzenleme gibi fonksiyonları da yüklenmektedir.Tasarımda yeni verilerin, tekniklerin ve malzemelerin de kullanılmaya başlanmasıyla üretimin sınırları sonsuzlaşmaya başlar.

Geriye dönüp baktığımızda endüstriyel ürün tasarımı alanında modernizm ile başlayan süreçte şu yönelimleri görüyoruz:

- Bu yönelimlerden ilki Art Nouveau akımıdır. Art Nouveau, tarihte o zamana kadar eşi olmayan bir biçim düzenine ulaşmayı amaçlayan ve günümüz tasarım kavramlarının biçimsel niteliklerinin de tohumlarını atan, tasarlama ve uygulama biçimlerine önyargısız bir çözüm anlayışı getiren bir akımdır.

- Diğer bir yönelim ise çağdaş tasarım niteliklerini yalınlık ve eyleme uygunluk olarak özetleyen ve bunları makina çağı verileriyle birleştiren, etkin bir tasarlama-üretme metoduna bağlı olarak da tüm sanatlara etki ederek “temel tasarım” olgusunu ortaya çıkaran Bauhaus-De Stijl ve Werkbund gibi üç önemli akımın etkisiyle oluşan yönelimdir. Bütün bu akımların getirdiği yada oluşturduğu kavramlar 20.yy'ın genel çizgisini belirlemeye başlar.

- Tasarım anlayışında hareketlere, dönüşümlere, gelişimlere açık, kesinleştirilip durağanlaşmamış çözümler üretme yönelimindeki günümüz yaklaşımları çizgisinde ortaya çıkan diğer bir oluşum da, yaratıcılık bağlamında 'fantezi'ye yaslanan tutumlardır. Ütopya diye de tanımlanabilecek bu tasarımlar çağdaş bilim ve teknik yöntemler sayesinde geniş bir uygulama alanı bulabilmiştir.

Fantezi; tasarım kavramı içerisinde yaratıcılık sürecinde tasarımcının tüm biyolojik ve psikolojik edinimlerini tasarlanan nesneye aktarması ve yoğunlaştırmasıyla ortaya çıkan yaratıcı tekniklerden ve yöntemlerden biridir. "Klasik, objektif,kendi nesnel gerçekliği dışında hangi alanda olursa olsun (edebiyat, müzik, tekstil, zenaat ve takıcılık gibi) bir konuya daha özgür, daha serbest, daha bağımsız, sınırları zorlayıcı olarak bakma, gösterme, ifade ve örgütlenme. Daha çok psikoloji terimi olarak bilinir. Doğru, akıllı, mantıklı düşünce ve süreçlerin dışında olup ama farkına varış, farkında oluş durumu. Fantezi, bilinçdışılık değil, bilinçlilik belirtir" (Atalayer, 1994: 2).

Bu çizgide sanatın tarihine bakıldığında sanatta 'Fantezi' teriminin kullanımının ilk olarak 14.yy'da İtalyan ressamı tarafından ani korku ya da ürpermeyi ifade eden bir anlamda kullanıldığı görülür. Fantezi kelimesi İtalyanca "capriccio"dan türemiştir. İngilizce ve Fransızcadaki karşılığı "caprice" terimi de kökünü İtalyanca "capriccio'dan almıştır. 14.yy.'dan itibaren Orta Çağ resim ve edebiyatında yaygın olarak kullanılmaya başlayan bu kavram 16.yy'a gelindiğinde anormal, tuhaf manası taşımaya başlarken, fantezi aynı zamanda dalgınken rastgele çizilen şekiller ya da biçimler anlamında kullanılmaya başlanır. 16. yy.'ın ikinci yarısından itibaren fantezi, görsel sanatlarda bağımsız bir tür olarak ilk kez tanımlanmıştır. Fantastik Sanatın en canlı dönemi, Rönesansın sonlarına doğru Barok dönemle 18. yy'ın sonu arasındaki periyoda rastlar. "Psikiyatrinin Chacot'yla, elektromagnetizmanın Faraday'la elde ettiği ilerlemeler, ispiritizmanın moda olması, E. Levi'nin 'gizlilik" alanında öne çıkması, Balzac, Merime, Maupassant vb. yazarlar tarafından işlenen fantastik edebiyatın gelişimine elverişli koşullar sağlamıştır" (Hachette,

1993: 1247). Tüm bu verilerin yanında Fantastik Sanatın gelişip yaygınlaşmasına neden teşkil eden faktörlerin başında bilimin ve yeni tekniklerin ortaya çıkmaya başlaması gelmektedir.

Bu bağlamda sanatın tarihine bakıldığında fantezi kavramının her çağda yeni anlamlarda türeyebilen bir kavram olduğu söylenebilir. Fantezi tarihsel süreçte “Bir tür yazın gibi kaybolabilir fakat bir müzikal terim gibi de yaşar” (Myers, 1959-1987: 351) dolayısıyla her çağ kendi fantezilerini kendisi üretir.

Bugüne geldiğimizde ise kendi öz düşüncesini, algılar dünyası ile algılar üstü evren arasındaki kopuklukta bulan Fantastik Sanat, bu çizgide endüstriyel ürün tasarımcılarının da ilgisini çekmiş ve 20. yy. endüstriyel tasarım anlayışını etkilemiştir.

20. yy. endüstriyel tasarım anlayışında bütün tasarımcılar için eşit derecede geçerli olan kesin bir yöntem yoktur. Fakat mantık temeline dayanan malzemeye, teknolojiye, ekonomiye, işlevselliğe ilişkin tüm değerlere bağlı bir tasarım strüktürü vardır ve tasarımcı bu strüktür içerisinde iyi bir ürün elde etmek için kendi alıştığı bütün öznel değerleri de buna ekleyecektir. İşte fantezi olarak tanımlandırılan, görünüşü çok sevimli, işlevleri ile hedeflenen doyuruculuğu pek az yerine getiren ya da getirmeyen, çoğu zaman sadece moda oldukları için gündemde kalan bu ürünler, bu bağlamda endüstriyel tasarım mantığına ters düşmektedirler. Çünkü fantezi tasarımları, büyük ölçüde bireysel istek ve kaptislerin biçimlendirmesinde, amacı somut bir işlevi yanıtlamak olmayan, özellikle de genel geçer eğilimlere uymayı yadsıyan tutum ve davranışlardır.

Endüstriyel tasarım yönteminde belirli öğelerin, değerlerin göz önünde bulundurulması tartışılmaz bir olgudur. Örneğin; tasarlanacak objenin, onu ortaya çıkaracak optimal malzemeye sahip olması gerektiği, her malzemenin kendi doğası gereği bir doğru teknolojisinin bulunduğu, bu teknolojinin de belli formlara olanak verdiği gibi bir çok kriter, gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla endüstriyel ürün tasarımında “İşlevselliğin” biçimi ortaya çıkarmada temel belirleyici olduğunu rahatlıkla söylenebilir. Fantezi tasarımları ise bu noktada, biçimin oluşumunda işlevselliği ikinci planda görmesi bağlamında

endüstriyel ürün tasarım mantığına aykırı düşmektedir. Şu halde fantezi tasarımların işlevsellik kaygısından çok estetik kaygı taşıdığı söylenebilir. Bu konuda İtalyan tasarımcı Bruna Munari şöyle diyor: “Teknoloji arayışı içinde sanatsal hayal gücü (Fantezi) değil, yaratıcılık kullanılmalıdır. Fantezi sınırsızdır ve fantastik fikrin nasıl gerçekleştirileceği konusunu dikkate almaz. (Fanteziye yaslanan tasarımcılar, teknolojinin herşeyi yapabileceğini söylerler); oysa yaratıcılık daha ince bir buluş gerektirir, çünkü teknoloji ve malzemenin izin verdiği formlar içinde gerçekleştirilmek zorundadır” (Munari, 1998: 90). Başka bir ifadeyle; Endüstriyel tasarım, genelde belli bir ritimde üretim yapma eğilimindedir ve ürettiklerinin uzun bir zaman dilimi içerisinde kalıcı olması ve ihtiyaçlara cevap vermesini bekler. Fantezi tasarımcılarında ise böyle bir kaygı olmadığı gibi, daha çok geçici çözümlerle, hızlı tüketim için üretim söz konusudur.

Tüm bu çelişkiler gözönünde bulundurulduğunda fantezi tasarım ürünlerinin, endüstriyel tasarım kavramı içerisinde yer alması oldukça zor olmaktadır. Fakat fanteziye dayanan bir tür sanat olgusunun endüstri içinde yer almasının imkansız olduğu anlamına gelmez. Çünkü, unutulmamalıdır ki endüstri çağı sanatını geçmiş yüzyılların sanatından ayıran temel özelliklerden biri de her yeni sözün söylendiği anda değişime uğramasıdır.

Sonuç olarak denebilir ki; İnsanı tasarım bilincine yönlendiren etmenlerin başında yön bulamama ve kararsızlık gelir, bu da doğal bir gereksinim ortaya çıkarır ve talep sözkonusu olur. Günümüzde endüstri tasarımı bu noktadan hareket eder ve hem sanatın teknikleşmesi hem de tekniğin sanatlaşması bağlamında güzel ile faydalının organik bir bütünleşmesini sağlar. Bugün için de ideal olan budur.

Tasarımda fantezi ürünleri, bu bütünleşmeyi tam olarak sağlamadığı için endüstriyel tasarım ürünü olarak gösterilmemeli, alan olarak sanat alanı içerisinde değerlendirilip, tanımlanmalıdır. Çünkü bir tek sanat alanı içerisinde önce arz, sonra talep, sanat alanı dışındaki bütün alanlarda önce talep sonra, arz gelir.

Fantezi, endüstriyel tasarım ve sanatsal tasarımlarda yaratıcılık bağlamında ortaya çıkan genel bir olgudur. Her çağ kendi fantezisini kendisi oluşturacaktır ve fantezi olgusu sanat ve endüstri alanında gelişimi belirleyecektir. Fantezi, bu gelişimi, geçmişe ve geleceğe öykünmelerle sağlar. İşte bu bağlamda fantezi sanatsal bir olgu olarak endüstriyel tasarım strüktürü içerisindeki yerini alacak fakat ortaya çıkan objenin endüstriyel bir ürün değil, sanat yapıtı, sanat eseri ya da sanat ürünü olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

ATALAYER, Faruk

GÖRSEL SANATLARDA ESTETİK ETKİLEŞİM, Anadolu Üniversitesi, G.S.F. Yayınları, No: 6, Eskişehir, 1994.

“ “

Tasarımda Esin Avcılığı ve Yeni Form Üretme Yordamları” 5. Ulusal Sanat Sempozyumu “SANAYİ ve SANAT” Bildiriler Kitabı, H.Ü., G.S.F. Yay., Ankara, 1997.

ERİNÇ, Sıtkı M.

KÜLTÜR SANAT SANAT KÜLTÜR, Çınar Yayınları, İstanbul, 1995.

KING, Serge

HAYAL MÜHENDİSLİĞİ (Ç. Aysun Babacın), Kural Dışı Yayınları, İstanbul, 1996.

KÜÇÜKERMEN, Önder

Endüstri İçin Ürün Tasarımı Üzerine Notlar, *TASARIM DERGİSİ*, Eylül, İstanbul, 1996.

“ “

ENDÜSTRİ İÇİN ÜRÜN TASARIMINDA YARATICILIK, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1996.

MUNARİ, Bruno

“Yazılarından Seçmeler”, *DEKORASYON DERGİSİ*, Mart, İstanbul, 1988.

MYERS, S. Bernard

ENCYCLOPEDIA OF WORLD ART, 17. Cilt, New York, 1959-1987.

OHL, Herbert

“Tasarım Uygulamasına Önverme”, 2. *İSTANBUL SANAT BAYRAMI TÜRKİYE’DE SANAT EĞİTİMİ SEMPOZYUMU*, Programlar ve Araştırma Dizisi No:3, İstanbul, 1981.

PİLEHVARİAN, N.Kara

“Endüstri Devrimi ve Yeni Ufuklar”, *TASARIM DERGİSİ*, Sayı:32, İstanbul, 1993.

TURANİ, Adnan

SANAT TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ, Remzi Kitabevi İstanbul, 1993.

TÜBİTAK

TÜRKİYE’DE KENTSEL DIŞ MEKANLARIN DÜZENLENMESİ, Tübitak Yay., Ankara, 1987.

Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., Cilt No: 4, 1993.